

శ్రీకృష్ణపరంబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ స్వారాజ్య భగవద్గీతా

అథ చతుర్థోఽధ్యాయః - గుణత్రయ విభాగ యోగః

పదునాల్గవ అధ్యాయము - గుణత్రయ విభాగ యోగము

శ్రీ భగవానువాచ:- శ్రీ కృష్ణుడు చెప్పెను -

శ్లో॥ పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమమ్ ।
యద్జ్ఞాత్వా మునయః సర్వే పరాం సిద్ధిమితో గతాః ॥ 1

పరమ్, భూయః, ప్రవక్ష్యామి, జ్ఞానానామ్, జ్ఞానమ్, ఉత్తమమ్,
యత్, జ్ఞాత్వా, మునయః, సర్వే, పరామ్, సిద్ధిమ్, ఇతః, గతాః.

టీ॥ యత్ = దేనిని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, సర్వే = సమస్తమైన,
మునయః = మునులు, ఇతః = పిమ్మట, పరాం = పరాప్రకృతి
సంబంధమైన, సిద్ధిం = సిద్ధిని, గతాః = పొందిరో (తత్ = ఆ), పరం =
శ్రేష్ఠమైనదియు, జ్ఞానానాం = జ్ఞానములలో, ఉత్తమం = ఉత్తమమైన, జ్ఞానం
= జ్ఞానమును, భూయః = మరల, ప్రవక్ష్యామి = చెప్పుచున్నాను.

తా॥ మునులు దీని నెఱింగిన పిమ్మట మహాకారణము
నందున్నట్టియు, శుద్ధ సాత్వికయగు తురీయమున నున్నట్టియు, పరాప్రకృతి
సంబంధమైన బ్రహ్మానందరూప కైవల్య సిద్ధిని పొందిరో, ఆ శ్రేష్ఠమైనట్టియు,
జ్ఞానములన్నిటిలో నెక్కువయగు జ్ఞానమును మరల నీకు చెప్పుచున్నాను.

వి॥ సర్వమునులు, మొదట దేవుని తెలిసికొనెదరు. పిమ్మట గురుకీలుచే పరాప్రకృతికి సంబంధించిన సిద్ధి నొందెదరు. జ్ఞానములలో నుత్తమ జ్ఞానమును నింతకుముందే చెప్పియుంటిని, అయినను మరల యింకొకసారి చెప్పుచున్నాను శ్రద్ధగా వినుము.

శ్లో॥ ఇదం జ్ఞాన ముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః ।

సర్గేఽపి నోపజాయంతే ప్రళయే న వ్యధంతి చ ॥

2

ఇదమ్, జ్ఞానమ్, ఉపాశ్రిత్య, మమ, సాధర్మ్యమ్, ఆగతాః,
సర్గే, అపి, న, ఉపజాయంతే, ప్రళయే, న, వ్యధంతి, చ.

టీ॥ ఇదం = ఈ, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఉపాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, మమ = నాయొక్క, సాధర్మ్యం = సామ్యమును, ఆగతాః = పొందఁ బడినవారు, సర్గే + అపి = సృష్టియందును, న + ఉపజాయంతే = పుట్టరు, ప్రళయే = ప్రళయము నందును, న+వ్యధంతి + చ = దుఃఖమును పొందరు.

తా॥ ఈ జ్ఞానము నాశ్రయించినచో పరమాత్మనగు నా వలెనే సచ్చిదానంద స్వరూపులగుదురు. నాకును, వారికిని భేదమేలేనట్టి సామ్యమును పొందుదురు. ఇట్లు ఏకత్వమును పొందిన మహాత్ములు సృష్టియందు పుట్టరు. ప్రళయమున వ్యధ చెందరు.

వి॥ ఈ జ్ఞానము నాశ్రయించినచో బ్రహ్మ సామ్యమును పొందుదురు. సచ్చిదానంద బ్రహ్మమే తామయ్యెదరు. బ్రహ్మమునకును, వారికిని ఏకత్వ మేర్పడును. అట్టివారు సృష్టికాలమున పుట్టరు. ప్రళయకాలమున వ్యధల నొందరు. సూక్ష్మశరీరమే లేనివారగుచున్నందున, సృష్టి ప్రళయముల కతీతులై బ్రహ్మమే తామైయుందురు.

శ్లో॥ మమ యోని ర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్ ।

సంభవ స్సర్వ భూతానాం తతో భవతి భారత! ॥ 3

మమ, యోనిః, మహత్, బ్రహ్మ, తస్మిన్, గర్భమ్, దధామి, అహమ్, సంభవః, సర్వ భూతానామ్, తతః, భవతి, భారత.

టీ॥ భారత = అర్జునా! మహత్ + బ్రహ్మ = మహత్తత్త్వము, యోనిః = యోని, తస్మిన్ = దానియందు, అహం = నేను, మమ = నాయొక్క, గర్భం = గర్భమును, దధామి = ఉంచుచున్నాను. తతః = అందువలన, సర్వభూతానాం = సర్వప్రాణులయొక్క, సంభవః = ఉత్పత్తి, భవతి = అగుచున్నది.

తా॥ అర్జునా! బ్రహ్మ అనగా శబ్దమునకును పేరగుచున్నది. సమష్టి బుద్ధియే మహత్తత్త్వము. బుద్ధియే శబ్దబ్రహ్మము కనుకనే ఆపోస్థానమున నిలిచి బోధించుచున్నది. ఇట్టి శబ్ద బ్రహ్మమగు మహత్తత్త్వమే యోని. శబలబ్రహ్మ స్వరూపుడనగు నేను మహత్తత్త్వమనెడు యోనియందు గర్భమును ఉంచు చున్నాను. సమష్టి యెఱుకయే శబలబ్రహ్మమనెడు ఈశ్వరుడు. శబల శుద్ధ బ్రహ్మముల కలయికచేతనే సకల ప్రాణులును పుట్టుచున్నవి. సృష్టియగు చున్నది. జంగమములు అచ్చులు, స్థావరములు హల్లులు.

వి॥ నేను శుద్ధబ్రహ్మమును, మాయ విశిష్టమునుబట్టి శబలబ్రహ్మము నయ్యెదను, బుద్ధి, విష్ణువు, మహత్తత్త్వమొక వ్యాప్యతి. జీవునందు బుద్ధి, యీశునందు విష్ణువు, శబలబ్రహ్మమున మహత్తత్త్వము. ఇమ్మహత్తత్త్వమే నాకు యోని, శబ్దబ్రహ్మమే మహత్తత్త్వము. సంకల్పములును, అక్షరములును శబ్దబ్రహ్మ వికారములే. జీవేశ సంకల్పములచే జీవేశ సృష్టియగును. జంగమ స్థావరములే అజ్ఞుల్లులు. మహత్తత్త్వమనబడు శబ్దమున గర్భము నుంచు చున్నాను. కనుకనే జీవేశసృష్టి యగుచున్నది. ప్రాతిభాసిక వ్యావహారిక సృష్టి యేర్పడుచున్నది.

శ్లో॥ సర్వయోనిషు కౌంతేయ! మూర్తయః సంభవంతి యాః ।

తాసాం బ్రహ్మ మహద్భ్యోనిః అహం బీజప్రదః పితా ॥ 4

సర్వయోనిషు, కౌంతేయ, మూర్తయః, సంభవంతి, యాః,
తాసామ్, బ్రహ్మ, మహత్, యోనిః, అహమ్, బీజప్రదః, పితా.

టీ॥ కౌంతేయ = అర్జునా ! సర్వయోనిషు = సమస్తయోనులందును,
యాః = ఏ, మూర్తయః = రూపములు, సంభవంతి = పుట్టుచున్నవో,
తాసాం = ఆ రూపములకు, మహద్బ్రహ్మ = మహత్తత్త్వము, యోనిః =
కారణము, అహం = నేను, బీజప్రదః = బీజము నొసగెడు, పితా =
తండ్రిని.

తా॥ అర్జునా! సర్వయోనులందు పుట్టుచున్న రూపములకు
మహత్తత్త్వమే కారణము. శబలబ్రహ్మమునగు నేను బీజము నిచ్చుచున్న
తండ్రిని. అవ్యక్త తత్త్వమువలన రూపములు, శబ్దబ్రహ్మముగు మహత్తత్త్వము
వలన నామములును ఏర్పడును. అవ్యక్త తత్త్వముతో కూడుకొన్నపుడు
శబలబ్రహ్మమనియు, మహత్తత్త్వముతో కూడుకొన్నపుడు శబ్దబ్రహ్మ
మనియును నొకే బ్రహ్మమునకే ఉపాధులనుబట్టి నామములు వచ్చినవి.
అవ్యక్తతత్త్వమే విస్తారముచే మహత్తత్త్వమగుచున్నది.

వి॥ మహత్తత్త్వమునందలి శబ్ద సంకల్పములచేతనే జీవేశసృష్టులగు
ప్రాతిభాసిక, వ్యావహారిక రూపములు పుట్టుచున్నవి. ఆ రూపము లన్నిటికిని
మహత్తత్త్వమే యోని. శబలబ్రహ్మమునగు నేను విత్తనమును యోనికిచ్చు
చున్నాను. అవ్యక్త తత్త్వము తమోగుణ యుక్త మగుటచే దీనివలన
రూపములును, మహత్తత్త్వమువలన నామములును ఏర్పడును. అవ్యక్తయుక్త
బ్రహ్మము శబల బ్రహ్మముగను, మహత్తత్త్వయుక్త బ్రహ్మము శబ్ద
బ్రహ్మముగను, నొకే బ్రహ్మము రెండు విధములుగ మార్పుజెంది
నట్లగపడును. అవ్యక్త విస్తారమే మహత్.

శ్లో॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతి సంభవాః ।

నిబద్ధున్తి మహాబాహో ! దేహే దేహిన మవ్యయమ్ ॥ 5

సత్త్వమ్, రజః, తమః, ఇతి, గుణాః, ప్రకృతి సంభవాః,
నిబద్ధున్తి, మహాబాహో, దేహే, దేహినమ్, అవ్యయమ్.

టీ॥ మహాబాహో = అర్జునా! సత్త్వం = సత్త్వము, రజః = రజస్సు, తమః = తమస్సు, ఇతి = అనెడు, ప్రకృతి సంభవాః = ప్రకృతివలనపుట్టిన, గుణాః = గుణములు, అవ్యయం = నాశనములేని, దేహినం = దేహిని, దేహే = దేహమునందు, నిబద్ధున్తి = బంధించుచున్నవి.

తా॥ ప్రకృతి వలన సత్త్వరజస్తమో గుణములు పుట్టును. ఈ త్రిగుణములు నాశనములేని దేహిని దేహమునందే బంధించుచున్నవి.

వి॥ ప్ర = సత్త్వగుణము; కృ = రజోగుణము; తి = తమోగుణము; మాయాంత ప్రకృతిం విద్యాత్ 'మాయినంతు మహేశ్వరం' అని శ్రుతి. మాయను ప్రకృతియని, మాయగలవాడు ఈశ్వరుడని తెలియుమని అర్థము. ఈ మాయవలన సత్త్వరజస్తమోగుణములు గలిగినవి. బుద్ధి బోధించునది. శుద్ధాంతఃకరణమునకు బుద్ధియని పేరు. బుద్ధియుండుటచే సత్త్వగుణమును ఆపోస్థానమనబడు స్థూలమునందును, చంచలించునట్టి మలినాంతఃకరణమే మనస్సని యున్నందున మనస్సు రజోగుణ స్వరూపి. మనోస్థానమగు ఆకాశస్థాన మనబడు సూక్ష్మమున రజోగుణమును చెప్పవలెను. అవిద్యతమోగుణ స్వరూపి. అవిద్యయే కారణశరీరము. కారణశరీరమునకు సుషుప్తవస్థ, సుషుప్తికి స్థాన మగ్నిస్థానము. అవిద్యా వశుడైనందుననే జీవుడు స్థూలసూక్ష్మములే నేనని అభిమానించుచు అహంకారయుక్తుడై యున్నాడు. కనుక అహంకారుని స్థానమగు అగ్నిస్థానమైన కారణమున, తమోగుణమును చెప్పవలెను. ప్రకృతివలన పుట్టిన త్రిగుణములు నాశనము లేని క్షేత్రజ్ఞుని దేహమునందు బంధించుచున్నవి.

శ్లో॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్రప్రకాశక మనామయమ్ ।

సుఖసంగేన బద్ధాతి జ్ఞానసంగేన చానఘ ! ॥

6

తత్ర, సత్త్వమ్, నిర్మలత్వాత్, ప్రకాశకమ్, అనామయమ్,
సుఖసంగేన, బద్ధాతి, జ్ఞానసంగేన, చ, అనఘ.

టీ॥ అనఘ = అర్జునా ! తత్ర = ఆ గుణములందు, ప్రకాశకం = ప్రకాశమును గలిగించునదియు, అనామయం = రోగరహితమైనదియు, నైన, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, నిర్మలత్వాత్ = నిర్మలమైన దగుటవలన, సుఖసంగేన = సుఖాభిలాషచేతను, జ్ఞానసంగేన = జ్ఞానాభిలాషచేతను, బద్ధాతి = బంధమును గలుగఁజేయుచున్నది.

తా॥ విజ్ఞానమనబడు ప్రకాశమును కలిగించుచు, మనోవృథ అనబడు ఆధి లేకున్నచో వ్యాధిలేదని యుండుటచేతను, మనోవృథ లేకుండుటే సాత్వికము కనుక రోగముల కలుగనియ్యనిదియును, తీవ్రముగా కోరుచున్న విషయము లభించిన వెంటనే చలించు మనస్సు నిశ్చలమై యున్నప్పుడు కలుగు నెమ్మది యనబడు నిశ్చింతయే సాత్వికవృత్తి యగుటచేతను, ఇట్టి సుఖము స్వస్వరూపమగు ప్రత్యగాత్మచే సహజముగా కలిగినదని తెలియక విషయములచే కలిగినదని భ్రమించి సుఖమును సంపాదించవలయు ననెడు అభిలాషచే విషయ గ్రహణేచ్ఛ కలిగించుటచేతను, జ్ఞానమును సంపాదించు నిచ్చుచేతను జీవుని సత్త్వగుణము బంధించుచున్నది.

వి॥ ప్రకాశము = తెలియజేయుశక్తి, ఆధులు లేనందున వ్యాధుల రానియ్యనిది. మాలిన్యము లేనందునను, నిర్మలమైనదగుటచే సుఖజ్ఞాన ప్రదము. ఆ త్రిగుణములలో సత్త్వగుణము తెలిసికొనజేయు ప్రకాశస్వరూపిణి విషయ ప్రాప్తిచే మనస్సు కొంత తృప్తిచెంది నిస్సంకల్పస్థితిలో నున్నప్పుడు దేవుని నుండి ఏర్పడిన శాంతి సుఖవృత్తి యీ సాత్వికగుణముతో లభించినదని భ్రమింతుము. ఇట్టి సుఖజ్ఞానాభిలాషులచే జీవుని బంధించునది సాత్వికవృత్తి.

శ్లో॥ రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసంఘ సముద్భవమ్ ।

తన్నిబధ్నాతి కౌంతేయ! కర్మసంగేన దేహినమ్ ॥ 7

రజః, రాగ ఆత్మకమ్, విద్ధి, తృష్ణాసంగ సముద్భవమ్.

తత్, నిబధ్నాతి, కౌంతేయ, కర్మసంగేన, దేహినమ్.

టీ॥ కౌంతేయ = అర్జునా ! రజః = రజోగుణము, రాగాత్మకం = రాగమే స్వరూపముగాగలది. తృష్ణాసంగ సముద్భవం = ఇచ్చచేతను, సంసర్గము చేతను గలుగునది, యని, విద్ధి = తెలిసికొనుము, తత్ = ఆ రజోగుణము, దేహినం = దేహిని, కర్మసంగేన = కర్మతో మిశ్రమగుటచే, నిబధ్నాతి = బంధించుచున్నది.

తా॥ అర్జునా! రజోగుణము మాత్సర్యముచేతను, ఇచ్చచేతను, ఇట్టి దుస్సంకల్ప సంసర్గముచేతను పుట్టుచున్నది, మాత్సర్యేచ్ఛ లెప్పుడుండునో అట్టి క్రియలనే చేయుచుండుము. జీవుడిట్టి కర్మజాలములో పడి మునిగిపోవును. ఇట్లు రజోగుణము జీవునిని బంధించుచున్నది.

వి॥ తర్షణం తృష్ణా, తృష్ణపిపాసాయాం, తర్షణం = పానముజేయు కోరిక, తృష్ణా = ఆశ, దప్పి, రాగమే స్వరూపముగా కలది రజోగుణము. ఇచ్చచేతను, సంసర్గచేతను కలుగునది రజస్సు. దేహిని కర్మతో మిశ్రము జేసి బంధించునది రజోగుణము.

శ్లో॥ తమ స్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్ ।

ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబధ్నాతి భారత ! ॥ 8

తమః, తు, అజ్ఞానజమ్, విద్ధి, మోహనమ్, సర్వదేహినామ్,

ప్రమాద ఆలస్య నిద్రాభిః, తత్, నిబధ్నాతి, భారత.

భారత = అర్జునా! అజ్ఞానజం = అజ్ఞానమువలన కలిగిన, తమః + తు = శోకము, సర్వదేహినాం = సమస్త జీవులకు, మోహనం = ప్రియమోద

ప్రమోద వృత్త్యాత్మకమైన మోహమును కలిగించునదిగా, విద్ధి = తెలిసి
కొనుము, తత్ = అది, ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిః = ప్రమాద = ఏమటుపాటు
చేతను, ఆలస్య = సోమరితనముచేతను, నిద్రాభిః = నిద్రచేతను, దేహినం
= జీవుని, బధ్నాతి = బంధించుచున్నది.

దేవుడు, నేను, మనస్సును నిలుపుటెట్లు! ఈ విషయములను
యథార్థముగా తెలియకుండుట అజ్ఞానము. 'బ్రహ్మానంద స్వరూపుడే నేను'
అని తెలియకుండుటయు అజ్ఞానము, ఇట్టి అజ్ఞానమే అన్ని అనర్థములకు
మూలము. కనుకనే, అజ్ఞానముచే శోకమేర్పడుచున్నది. ఈ శోకము
తత్త్వజ్ఞానముచే పోవును. ఇది తెలియక పోవుటచేతను ప్రాపంచిక
ధనకనకవస్తు వాహనాదులచే శోకము పోవునని తలంచి, వానిని
సంపాదించుటకై ప్రయత్నించుచు ప్రియమోద ప్రమోదవృత్తులే
స్వరూపముగాగల మోహములో జీవుడు మునిగి పోవును. తమోగుణముచే
ఏమటుపాటు, సోమరితనము, నిద్ర అతిశయమగును. ఇట్టి ప్రమాదాలస్య
నిద్రలచే తమోగుణము జీవునిని బంధించుచున్నవి.

వి॥ తామ్యత్వనేనేతి తమః, తన్మోహబీజం, తముగ్లానౌ, అనేన =
దీనిచే, తామ్యతి = గ్లానిని బొందెదరు. గ్లాని = వ్యథ, తత్ = ఆ
తమోగుణము, మోహబీజం = మోహమునకు కారణము, తమయతి లోకం
తమః, తముగ్లానౌ, లోకం = లోకమును, తమయతి = గ్లానిని పొందించునది,
తమము. మోహనం మోహః, ముహవైచిత్ర్యే, మోహనం = విమనస్కుడౌట,
మోహము. శక్తుండైయుండియు, చేయదగినకార్యము చేయకుండుట
ప్రమాదము. ప్రకృష్టోమదః ప్రమాదః, ప్రకృష్టః = లెస్సయైన, మదము,
ప్రమాదము, నలనతీత్యలనః, అలసేవ ఆలస్యః, న లనతి =
ప్రకాశించువాడుకాదు, ఇతి = కనుక, అలసః = అలసుడు, అలసః +
ఏవ = అలసుడే, ఆలస్యః = ఆలస్యుడు, నియతం ద్రాంతి ఇంద్రియాణ్యత్రేతి
నిద్రా. ద్రాకుత్సాయాంగతౌ, అత్ర = దీనియందు, ఇంద్రియాణి =

ఇంద్రియములు, నియతం = నియతముగా, ద్రాంతి = ఉపరతములగును, ఇతి, నిద్ర. అనాత్మజ్ఞాన మజ్ఞానము, ఆ జ్ఞానము వలన తమోగుణము పుట్టును. వృథల కలిగించునది తమోగుణము. విరుద్ధ, చిత్తమును కలిగించు మోహము తమోగుణజనితమే, సర్వజీవులకు ప్రియమోద ప్రమోదవృత్తియుత మోహము తమోజనితము, ప్రమాదాలస్య నిద్రలచే తమోగుణము జీవుని బంధించును.

శ్లో॥ సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత ! ।

జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యత ॥ 9

సత్త్వమ్, సుఖే, సంజయతి, రజః, కర్మణి, భారత,
జ్ఞానమ్, ఆవృత్య, తు, తమః, ప్రమాదే, సంజయతి, ఉత.

టీ॥ సత్త్వం = సత్త్వగుణము. సుఖే = సుఖమునందు, సంజయతి = చేర్చుచున్నది, రజః = రజోగుణము, కర్మణి = కర్మలందు, సంజయతి = చేర్చుచున్నది, తమః + తు = తమోగుణమో, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, ఆవృత్య = ఆవరించి, ప్రమాదే = ఏమఱుపాటునందు, సంజయతి + ఉత = చేర్చుచున్నది గదా!

తా॥ శాంతివృత్తి కలది కనుక సత్త్వగుణము సుఖమును జేర్చుచున్నది. ప్రాణ వాయువులును కర్మేంద్రియములును రజోగుణముచే కలిగినవి కనుక యీ గుణము స్థూలశరీరముతో కర్మల చేయించుచున్నది. తమోగుణము జ్ఞానము నావరించి బ్రహ్మనుసంధాన సమయమునందుకూడ యేమఱుపాటును కలిగించి రజోగుణ సంబంధమైన సంకల్పములలో పడవేయుచున్నది.

వి॥ విషయప్రాప్తిచే కొంత యంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడి సుఖలేశము గోచరించును. ఇట్టి సుఖలేశానుభవమే సాత్వికవృత్తి, రజోగుణముచే ప్రాణ కర్మేంద్రియములు కలిగినందున కర్మకాండ యందిది పడవేయును.

తమోగుణము తోపికల యాకారములేర్పడి, యావరణమై, బ్రహ్మము నావరించి ప్రమాదమును కలిగించును.

శ్లో॥ రజ స్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత ।

రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా ॥ 10

రజః, తమః, చ, అభిభూయ, సత్త్వమ్, భవతి, భారత,

రజః, సత్త్వమ్, తమః, చ, ఏవ, తమః, సత్త్వమ్, రజః, తథా.

టీ॥ భారత = అర్జునా! సత్త్వం = సత్త్వగుణము, రజః + తమః + చ = రజస్తమోగుణములను, అభిభూయ = తిరస్కరించి, భవతి = వర్తించుచున్నది, రజః = రజోగుణము, సత్త్వం + తమః + చ + ఏవ = సత్త్వ తమోగుణములను; తథా = అట్లే, తమః = తమోగుణము, సత్త్వం + రజః = సత్త్వరజోగుణములను, అభిభూయ = తిరస్కరించి. భవతః = వర్తించుచున్నది.

తా॥ రజస్త మోగుణముల తిరస్కరించి సత్త్వగుణమును, రజస్సత్త్వ గుణముల తిరస్కరించి తమోగుణమును, తమస్సత్త్వగుణముల తిరస్కరించి రజోగుణమును ప్రవర్తించుచున్నది.

వి॥ రజస్తమోగుణముల తిరస్కరించి సత్త్వగుణము కనబడును. అట్లే రజోగుణము సత్త్వతమోగుణముల నతిక్రమించి యొకానొకప్పుడు ప్రకాశించును. ఇదే విధముగా తమోగుణము సత్త్వరజస్సుల నణగద్రొక్కి తానే గొప్పదానివలె వ్యవహరించుచుండును.

శ్లో॥ సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే ।

జ్ఞానం యదా తదా విద్యాత్ వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత ॥ 11

సర్వద్వారేషు, దేహే, అస్మిన్, ప్రకాశః, ఉపజాయతే,

జ్ఞానమ్, యదా, తదా, విద్యాత్, వివృద్ధమ్, సత్త్వమ్, ఇతి, ఉత.

టీ॥ అస్మిన్ = ఈ, దేహే = దేహమునందు, సర్వద్వారేషు = సర్వ ద్వారములయందు, ప్రకాశః = ప్రకాశమగు. జ్ఞానం = జ్ఞానము, యదా = ఎప్పుడు, ఉపజాయతే = పుట్టుచున్నదో, తదా = అప్పుడు, సత్త్వం = సత్త్వగుణము, వివృద్ధం + ఇతి = వృద్ధి జెందినదని, విద్యాత్ + ఉత = తెలిసికొనవలయును గదా !

తా॥ ఈ దేహమునందలి సర్వద్వారములందును అజ్ఞాన నాశనమగు జ్ఞానాభివృద్ధి యెప్పుడు కలుగుచున్నదో అప్పుడు సత్త్వగుణము వృద్ధి నొందుచున్నదని గ్రహింపవలెను.

వి॥ ఈ దేహమున సర్వద్వారములందును ప్రకాశమగు జ్ఞానమెప్పుడు కలుగుచున్నదో అప్పుడు సత్త్వగుణాభివృద్ధి యగుచున్నదని తెలిసికొన వలయును.

శ్లో॥ లోభః ప్రవృత్తి రారంభః కర్మణా మశమః స్పృహో ।

రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ ! ॥

12

లోభః, ప్రవృత్తిః, ఆరంభః, కర్మణామ్, అశమః, స్పృహో,

రజసి, ఏతాని, జాయంతే, వివృద్ధే, భరతర్షభ.

టీ॥ భరతర్షభ = అర్జునా ! రజసి = రజోగుణము. వివృద్ధేసతి = వృద్ధినొందుచుండగా, లోభః = దురాశ, ప్రవృత్తిః = సంకల్ప నిర్మిత సంసారమున ప్రవర్తించుట, కర్మణాం = కర్మలయొక్క, ఆరంభః = త్వర, (తొందర) అశమః = శాంతి లేకుండుట, స్పృహ = ఇచ్ఛ, ఏతాని = ఇవి, జాయంతే = పుట్టుచున్నవి.

తా॥ అర్జునా! దురాశా ప్రవృత్తి మార్గమున ప్రవర్తించుట, పనులను నెఱవేర్చుకొనవలయుననెడు తొందర, శాంతి లేకుండుట, కోరికలను కోరుట - యీ గుణములు వృద్ధియగుచుండెనేని రజోగుణమధికమగు చున్నదని గ్రహింపవలయును.

వి॥ స్థూల దేహమే నేననెడు భావమున్నందున ఈ స్థూల పోషణకై నానావిధవస్తు సంపాదనకై ఎంత కలిగియున్నను తృప్తిజెందక దురాశకులోనై మృత్యువు నెఱుగక వ్యర్థజీవిని జేయు లోభమున ముంచుట, సంకల్ప ప్రవాహమున మునిగి ప్రవృత్తి మార్గమున విహరింపజేయు నీచస్థితిని కలిగించుట, ఎప్పుడును దేనినోయొక కర్మచేయు ప్రయత్నమున నుంచుట, కర్మకాండలో ప్రయత్న శీలత నొందించుట, సంకల్ప వేగమును తగ్గించుకొను జాడలో లేకుండునట్లుంచుట, సూక్ష్మ శరీరమునకు లొంగినందున నెప్పుడు లింగశరీరేచ్ఛలతో మిశ్రముగా నుంచుట, యివి రజోగుణోద్భవములు, రజోగుణాభివృద్ధి సూచకములు.

శ్లో॥ అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ ।

తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన! ॥

13

అప్రకాశః, అప్రవృత్తిః, చ, ప్రమాదః, మోహః, ఏవ, చ,
తమసి, ఏతాని, జాయంతే, వివృద్ధే, కురునందన.

టీ॥ కురునందన = అర్జునా ! తమసి = తమోగుణము, వివృద్ధేసతి = వృద్ధి నొందుచుండగా, అప్రకాశః = అజ్ఞానమనెడు చీకటి, అప్రవృత్తిః + చ = జ్ఞాన ప్రవృత్తిలేకుండుట, ప్రమాదః = ఏమఱుపాటు, మోహః + ఏవ + చ = ప్రియమోద ప్రమోదవృత్త్యాత్మకమగు మోహము, ఏతాని = ఇవి, జాయంతే = పుట్టుచున్నవి.

తా॥ అర్జునా ! తమోగుణమభివృద్ధియయ్యేనేని అజ్ఞానతిమిరము, సుజ్ఞాన సంపాదనకై తగిన ప్రవర్తనము లేకుండుట, సోఽహంభావమున నున్నపుడుగూడ పొరపడుట, బ్రహ్మమువలన ఆనంద మనుభవించు చుండియు, లౌకిక విషయములచే ఆనందము కలుగుచున్నదని భ్రమించునట్టి మోహము - ఇట్టి గుణములు పుట్టును.

వి॥ తమోగుణము వృద్ధి నొందుచుండగా జ్ఞేయమైన యనాత్మల జ్ఞానము కలుగుచు, బ్రహ్మము జ్ఞేయమేకాకుండ బహిర్ముఖవృత్తుల ప్రవర్తనమే జరుగుచు, అంతర్ముఖవృత్తుల జాడకైనను పోకుండా యేమటుపాటు సంభవించుచు, ప్రియమోద ప్రమోదవృత్తులందలి విపరీత జ్ఞానయుక్త మోహమేర్పడుచు అజ్ఞానమే ఉద్భవించుచుండును.

**శ్లో॥ యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు ప్రళయం యాతి దేహభృత్ ।
తదోత్తమవిదాం లోకాన్ అమలాన్ ప్రతిపద్యతే ॥ 14**

యదా, సత్త్వే, ప్రవృద్ధే, తు, ప్రళయమ్, యాతి, దేహభృత్,
తదా, ఉత్తమవిదామ్, లోకాన్, అమలాన్, ప్రతిపద్యతే.

టీ॥ యదా = ఎప్పుడు, సత్త్వే = సత్త్వగుణము, ప్రవృద్ధే = వృద్ధి నొందుచుండగా, దేహభృత్ = దేహమును భరించు క్షేత్రజ్ఞుడు, ప్రళయం + తు = మరణమును, యాతి = పొందుచున్నాడో, తదా = అప్పుడు, ఉత్తమవిదాం = ఉత్తమమైన పండితులయొక్క, అమలాన్ = నిర్మలమైన, లోకాన్ = లోకములను, ప్రతిపద్యతే = పొందుచున్నాడు.

తా॥ సత్త్వగుణాభివృద్ధి సమయమున జీవుడు మరణించినచో ఉత్తమ పండితులు పొందెడు లోకములను పొందుచున్నాడు.

వి॥ సత్త్వగుణాభివృద్ధి యగుచుండగా దేహధారియగు క్షేత్రజ్ఞుడు ప్రళయము నొందెనేని యప్పుడు ఉత్తమ విద్వాంసుల నిర్మలమైన లోకముల పొందుచున్నాడు.

**శ్లో॥ రజసి ప్రళయం గత్వా కర్మసంక్లిష జాయతే ।
తథా ప్రలీన స్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే ॥ 15**

రజసి, ప్రళయమ్, గత్వా, కర్మసంక్లిష, జాయతే,
తథా, ప్రలీనః, తమసి, మూఢయోనిషు, జాయతే.

టీ॥ రజసి = రజోగుణ మభివృద్ధి నొందినపుడు, ప్రళయం = మరణమును, గత్వా = పొంది, కర్మసంగిషు = కర్మాసక్తులగు వారియందు, జాయతే = పుట్టు చున్నాడు, తథా = అట్లే, తమసి = తమోగుణము వృద్ధి నొందు చుండగా, ప్రలీనః = మరణించిన జీవుడు, మూఢయోనిషు = మూర్ఖప్రాణులందు, జాయతే = పుట్టుచున్నాడు.

తా॥ రజోగుణము వృద్ధి నొందుచుండగా మరణించినచో కర్మాసక్తులైన వారిలో పుట్టుచున్నాడు. తమోగుణము వృద్ధి నొందుచున్నప్పుడు మరణించిన జీవుడు మూర్ఖ ప్రాణులలో పుట్టుచున్నాడు.

వి॥ రజోగుణ మభివృద్ధి నొందు సమయమున ప్రళయము నొందినచో కర్మాసక్తులగువారియందు పుట్టును. తమోగుణాభివృద్ధి కాలమున మరణించు నతడు మూఢయోనులందు పుట్టును.

శ్లో॥ కర్మణ స్సుకృతస్యాహుః సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్ ।

రజసస్తు ఫలం దుఃఖం అజ్ఞానం తమసః ఫలమ్ ॥ 16

కర్మణః, సుకృతస్య, ఆహుః, సాత్త్వికమ్, నిర్మలమ్, ఫలమ్,
రజసః, తు, ఫలమ్, దుఃఖమ్, అజ్ఞానమ్, తమసః, ఫలమ్.

టీ॥ సుకృతస్య = సుకృతమైన, కర్మణః = కర్మకు, సాత్త్వికం = సత్త్వగుణ సంబంధమైన, నిర్మలం = పరిశుద్ధత్వము, ఫలం = ఫలము, రజసః = రజోగుణముయొక్క, ఫలం = ఫలము. దుఃఖం = దుఃఖము, తమసః + ఫలం = తమోగుణముయొక్క ఫలము, అజ్ఞానం = అజ్ఞానమని, ఆహుః = చెప్పుదురు.

తా॥ పుణ్యకర్మయొక్క ఫలము సత్త్వగుణమునకు సంబంధించిన నిర్మలత్వ మనియు, రజోగుణ ఫలము దుఃఖమనియు, తమోగుణఫలము అజ్ఞానమనియు చెప్పుదురు.

వి॥ సుకృతమైన కర్మకు సత్వగుణ సంబంధమైన నిర్మలత్వమే ఫలము. రజోగుణంపు ఫలము దుఃఖము, తమోగుణంపు ఫలమజ్ఞానము.

శ్లో॥ సత్త్వా త్సంజాయతే జ్ఞానం రజస్సో లోభ ఏవ చ ।

ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞాన మేవ చ ॥ 17

సత్త్వాత్, సంజాయతే, జ్ఞానమ్, రజస్, లోభః, ఏవ, చ,
ప్రమాదమోహౌ, తమసః, భవతః, అజ్ఞానమ్, ఏవ, చ.

టీ॥ సత్త్వాత్ = సత్వగుణమువలన, జ్ఞానం = జ్ఞానము, సంజాయతే = పుట్టుచున్నది, రజస్ = రజోగుణమువలన, లోభః + ఏవ + చ = దురాశయే, సంజాయతే = పుట్టుచున్నది, తమసః = తమోగుణమువలన, ప్రమాదమోహౌ = ప్రమాదమోహములు, భవతః = కలుగుచున్నవి. అజ్ఞానం + ఏవ + చ = అజ్ఞానముగూడ, భవతః = కలుగును.

తా॥ సత్వగుణమువలన జ్ఞానమును, రజోగుణమువలన దురాశయును, తమో గుణమువలన ప్రమాదమోహములును, అజ్ఞానమును కలుగును.

వి॥ సత్వగుణమువలన జ్ఞానోదయమగును. రజోగుణమువలన లోభము కలుగును. తమోగుణమువలన ప్రమాదము మోహజ్ఞానము కలుగును.

శ్లో॥ ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠన్తి రాజసాః ।

జఘన్య గుణవృత్తిస్తా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః ॥ 18

ఊర్ధ్వమ్, గచ్ఛన్తి, సత్త్వస్థాః, మధ్యే, తిష్ఠన్తి, రాజసాః,
జఘన్య గుణవృత్తిస్తాః, అధః, గచ్ఛన్తి, తామసాః.

టీ॥ సత్త్వస్థాః = సత్వగుణమునందున్నవారు, ఊర్ధ్వం = ఊర్ధ్వమును, గచ్ఛన్తి = పొందుచున్నారు, రాజసాః = రజోగుణము గలవారు, మధ్యే

= మధ్యప్రదేశమునందు, తిష్ఠంతి = నిలుచుచున్నారు, జఘన్యగుణవృత్తిస్థాః = జఘన్య = నిందింపదగిన, గుణ = గుణములయొక్క, వృత్తి = నడతయందు, స్థాః = ఉన్నట్టి, తామసాః = తమోగుణము గలవారు, అధః = క్రిందికి, గచ్ఛంతి = పోవుచున్నారు.

తా॥ సాత్వికు లూర్ధ్వమునకును, రాజసులు మధ్యమ ప్రదేశమునకును, నిందింపదగిన నీచవృత్తులుగల తామసులు క్రింది ప్రదేశమునకును పోవు చున్నారు.

వి॥ ఊర్ధ్వమనగా జ్ఞానస్థితికిని, మధ్యమప్రదేశ మనగా సంకల్పనిర్మిత సంసారచక్రమున భ్రమించు స్థితికిని, అధోభాగమనగా కేవలఅజ్ఞానస్థితికిని పోవుచున్నాడని యర్థము. ఊర్ధ్వమనగా బ్రహ్మనిష్ఠలో నిశ్చలముగా నిలుచుట, మధ్యమనగా సంకల్పించుకొనుచుండుట, అధోభాగమనగా దేహాభిమానము కలిగి పశువుతో సమానముగ నుండుట.

సత్వగుణ సంపన్న లూర్ధ్వగతిని పొందుదురు. రాజసగుణ సమన్వితలు మధ్యస్థితిని పొందుదురు. నిందింపదగిన గుణములు కలిగి నందుకు తగిన నడతగల తామసులు అధోగతిని పొందుదురు.

శ్లో॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టానుపశ్యతి ।

గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి ॥ 19

న, అన్యమ్, గుణేభ్యః, కర్తారమ్, యదా, ద్రష్టా, అనుపశ్యతి,
గుణేభ్యః, చ, పరమ్, వేత్తి, మద్భావమ్, సః, అధిగచ్ఛతి.

టీ॥ ద్రష్టా = ఆత్మదర్శి, గుణేభ్యః = గుణములకంటె, అన్యం = ఇతరుడయిన, కర్తారం = కర్తను, యదా = ఎప్పుడు, న+అనుపశ్యతి = అనుసరించి చూడడో, గుణేభ్యః = గుణములకంటె, పరం చ = వేతైనవానిగా, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, సః = వాడు, మద్భావం = నా యునికిని, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఆత్మదర్శియైనవాడు, ఈ స్థూల సూక్ష్మ శరీర వ్యవహారముల కన్నిటికి త్రిగుణములే కర్తయనియును, ఇంతకంటె వేఱుగా ఇంకొక కర్త లేదనియు, సాక్షియైన తాను త్రిగుణములకంటె వేఱుగా నున్నాననియు తెలిసికొనుచున్నాడో, అతడు నా యునికియైన సచ్చిదానంద స్వరూపము నొందుచున్నాడు.

వి॥ అనాత్మ దృశ్యమనియు, ఈ దృశ్యము నేను కాదనియు, ద్రష్టను నేననియు గమనించి సాక్షిస్వరూపుడు గుణములకంటె నితరుడైన కర్తలే దనియు, అంతయు త్రిగుణసృష్టియేయనియు, త్రిగుణములే సృష్టికి కర్తలనియు గమనించి, సాక్షియైన తాను త్రిగుణములకంటె వేఱైనవాడనని తన యునికిని తెలిసికొన్న మహాత్ముడు సచ్చిదానంద అద్వితీయ స్వరూపియగు నా యునికిని పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ గుణానేతా నతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ ।

జన్మ మృత్యు జరా దుఃఖైః విముక్తోఽమృత మశ్నతే ॥ 20

గుణాన్, ఏతాన్, అతీత్య, త్రీన్, దేహీ, దేహసముద్భవాన్,
జన్మ మృత్యు జరా దుఃఖైః, విముక్తః, అమృతమ్, అశ్నతే.

టీ॥ దేహీ = దేహి, దేహసముద్భవాన్ = దేహమునుండి పుట్టిన, ఏతాన్ = ఈ, త్రీన్ = మూడయిన, గుణాన్ = గుణములను, అతీత్య = అతిక్రమించి, జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైః = జననము, మరణము, వృద్ధత్యము మొదలగువానిచే గలుగు దుఃఖములచేత, విముక్తః = విడువబడినవాడై, అమృతం = మోక్షమును, అశ్నతే = పొందుచున్నాడు.

తా॥ జీవుడు దేహమునుండి కలిగిన యీ సత్వరజస్తమోగుణముల కతీతుడైనచో జననమరణ జరాదుఃఖములనుండి విడువబడినవాడయి మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

వి॥ దేహి దేహమునుండి పుట్టిన త్రిగుణముల నతిక్రమించి జననము, మరణము, వృద్ధత్వము మొదలగువానిచే కలుగు దుఃఖములనుండి విడువబడి మోక్షము నొందును.

అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడడిగెను.

శ్లో॥ కైర్లించై స్త్రీన్ గుణా నేతాన్ అతీతో భవతి ప్రభో !

కిమాచారః కథం చైతాన్ త్రీన్గుణా నతివర్తతే ॥ 21

కైః, లింగైః, త్రీన్, గుణాన్, ఏతాన్, అతీతః, భవతి, ప్రభో,
కిమాచారః, కథమ్, చ, ఏతాన్, త్రీన్, గుణాన్, అతివర్తతే.

టీ॥ ప్రభో = కృష్ణా ! ఏతాన్ = ఈ, త్రీన్ = మూడైన, గుణాన్ = గుణములను, కైః = ఏ, లింగైః = గుణులుచేత, అతీతః = అతిక్రమించిన వాడు, భవతి = అగుచున్నాడు? కిం + ఆచారః = ఎట్టి ఆచారములు కలవాడు, ఏతాన్ = ఈ, త్రీన్ గుణాన్ = మూడుగుణములను, కథం + చ = ఏ ప్రకారముగా, అతివర్తతే = అతిక్రమించుచున్నాడు?

తా॥ కృష్ణా! ఈ త్రిగుణముల నే లక్షణములతో దాటవచ్చును? ఏ యాచారములు కలవాడీ త్రిగుణముల నేవిధమున దాటుచున్నాడు?

వి॥ ఏ గుర్తులు కలవాడీ త్రిగుణముల నతిక్రమించును? గుణాతీతుని యాచారమెట్లుండును? గుణత్రయము నెట్లు అతిక్రమించునో చెప్పగలవా?

శ్రీ భగవానువాచ - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ ప్రకాశం చ ప్రవృత్తిం చ మోహమేవ చ పాండవ !

న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి ॥ 22

ప్రకాశమ్, చ, ప్రవృత్తిమ్, చ, మోహమ్, ఏవ, చ, పాండవ,

న, ద్వేష్టి, సంప్రవృత్తాని, న, నివృత్తాని, కాంక్షతి.

టీ॥ పాండవ = అర్జునా ! సంప్రవృత్తాని = సంప్రాప్తమైన, ప్రకాశం
చ = ప్రకాశమును, ప్రవృత్తించ = ప్రవృత్తిని, మోహం + ఏవ + చ =
మోహమును, నద్వేష్టి = ద్వేషింపదు, నివృత్తాని = విడిచిపోయిన వానిని,
న+ కాంక్షతి = కోరదు.

తా॥ అర్జునా! త్రిగుణాతీతుడయిన యోగి సత్వగుణముచే కలిగిన
జ్ఞాన ప్రకాశముగాని, రజోగుణ వికారమగు సంకల్ప నిర్మిత సాంసారిక
ప్రవృత్తిగాని, తమోగుణ వికారమగు మోహముగాని సంప్రాప్తించినపుడు
ద్వేషింపదు. ఇవి తొలగిపోయినచో కోరదు.

వి॥ త్రిగుణాతీతుడయిన యోగి సత్వగుణ సంబంధమైన జ్ఞాన
ప్రకాశముగాని, రాజస వికారములైన సంకల్ప నిర్మిత సాంసారిక
ప్రవృత్తిగాని, తమోగుణ వికారముగా మోహముగాని సంప్రాప్తించినపుడు
ద్వేషింపదు. తొలగిపోయినచో మరల సంభవింపవలయునని కోరదు.

శ్లో॥ ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యో న విచాల్యతే ।

గుణా వర్తంత ఇత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేజ్జతే ॥ 23

ఉదాసీనవత్, ఆసీనః, గుణైః, యః, న, విచాల్యతే,
గుణాః, వర్తంతే, ఇతి, ఏవ, యః, అవతిష్ఠతి, న, ఇంగతే.

శ్లో॥ సమ దుఃఖ సుఖ స్వస్థ స్సమలోష్ఠాశ్చ కాంచనః ।

తుల్య ప్రియాప్రియో ధీర స్తుల్య నిందాత్మ సంస్తుతిః ॥ 24

సమ దుఃఖ సుఖః, స్వస్థః, సమ లోష్ఠ అశ్చ కాంచనః,
తుల్య ప్రియ అప్రియః, ధీరః, తుల్య నింద ఆత్మ సంస్తుతిః.

శ్లో॥ మానావమానయో స్తుల్య స్తుల్యో మిత్రారి పక్షయోః ।

సర్వారంభ పరిత్యాగీ గుణాతీత స్స ఉచ్యతే ॥ 25

మాన అవమానయోః, తుల్యః, తుల్యః, మిత్ర, అరి పక్షయోః,
సర్వ ఆరంభ పరిత్యాగీ, గుణ అతీతః, సః, ఉచ్యతే.

టీ॥ ఉదాసీనవత్ = మధ్యవర్తివలె, ఆసీనః = ఉన్నవాడై, గుణైః = గుణములచేత, నవిచాల్యతే = చలింపడో, గుణాః = గుణములు, వర్తంతే + ఇతి + ఏవ = ప్రవర్తించుచున్నను, అవతిష్ఠతి = స్థిరముగా నిలుచుచున్నాడో, న + ఇంగతే = చలింపడో, సమదుఃఖ సుఖః = సుఖదుఃఖ మోద ప్రమోదములందు సమముగా చూచువాడును, స్వస్థః = తనయందే యుండువాడును, సమలోష్ఠాశ్మకాంచనః = సమలోష్ఠాశ్మ కాంచనుడు, తుల్యప్రియాప్రియః = ఇష్టానిష్ఠములను సమముగా చూచువాడును, ధీరః = ధీరుడును, తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః = తన్ను నిందించినను, స్తోత్రము చేసినను సమముగా చూచువాడును, మానావమానయోః = మానావ మానములందు, తుల్యః = సముడును, మిత్రారీపక్షయోః = మిత్ర శత్రు పక్షములందు, తుల్యః = సముడును, సర్వారంభపరిత్యాగీ = సర్వగర్వముల విడిచినవాడును, యః = ఎవడో, సః = అతడు, గుణాతీతః = గుణాతీతుడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ ఉదానము వాయుస్వరూపముతో, నిస్సంకల్ప వృత్తితో మధ్యవర్తివలె నుండి త్రిగుణములచే చలింపక గుణములు తమ వ్యవహారములందు ప్రవర్తించుచున్నను దృఢనిశ్చయుండును, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వముల సమముగా చూచువాడును, బ్రహ్మోపలోకనముచే తనయందు తానుండువాడును, సమలోష్ఠాశ్మ కాంచనుడును, ఇష్టానిష్ఠములు కలిగినపుడు ఓర్చుకొనునట్టి ధీరుడును, మానావమానములను, శత్రుమిత్ర పక్షములను సమముగాచూచునట్టి వాడును, సర్వగర్వముల వదలిన వాడును, ఏ మహాత్ముడో ఆతడే త్రిగుణాతీతుడని చెప్పబడును.

వి॥ ఒక రాజునకు తన దేశమునకంటె నావలదేశమున నుండెడు రాజు శత్రువు. సదా బాధ యొనర్చువాడు, ఆ శత్రుదేశమునకంటె నావలి

దేశమందుండెడు రాజు సహాయము చేయువాడు కనుక మిత్రుడు. ఆ మిత్రుని దేశమున కావలి దేశమున నుండెడు రాజు ఉపకారాపకారముల చేయనివాడగుటవలన నుదాసీనుడు. శాదయతీతి శత్రుః శద్ధేశాతనే, శాదయతి = పీడించు వాడు, ఇతి శత్రువు, మేదతేస్మి హ్యతీతి మిత్రం ఇతి మిదాస్నేహనే, మేదతే = స్నేహ్యతి = స్నేహయుక్తుడు. మిత్రము, ఊర్ధ్వమాస్తే తిష్ఠతీతి ఉదాసీనః, ఊర్ధ్వం = శత్రుమిత్ర దేశములకు మీద, ఉపకారాపకారములు చేయక, ఆస్తే = తిష్ఠతి = ఉండువాడు. ఇతి, ఉదాసీనుడు ఉదాసీనునివలె నుండువాడును.

సుఖ దుఃఖ లాభ నష్టాది ద్వంద్వములన్నియు ప్రాణాపానములకు నామాంతరములని భారతము అశ్వమేధపర్వము 2 అ. 48 పద్యములో నున్నది. రేచక పూరక వృత్తులే ప్రాణాపానములు. గురుకీలులో బహిరంతః కుంభకవృత్తులొకటేయై, పరస్పర మిశ్రమై; దూరమేమాత్రములేక సహజ కుంభకముగా కైవల్యమున నుదాన రూపముగా నుండుటే ద్వందాతీతమున నుదాసీనత్వము, ఇట్టి స్థితి కలిగినచో గుణాతీతుడు. అవిద్యయందలి తమోగుణ వికారములగు తోపికలకును, రజోవికారములగు ఆ తోపికల క్రియలకును, సాత్విక వికారములగు ఆ తోపికల నామరూపక్రియల జ్ఞానమునకును, చలింపక అద్దములోని ప్రతిబింబమువలె నవి లేనివని గ్రహించి, ఉన్న ప్రత్యగాత్మయే తానై చలింపని మహావ్యక్తి గుణాతీతుడు. అయస్కాంత సన్నిధిలో సూదులు చలించునట్లు ఆత్మవీక్షణచే త్రిగుణసృష్టి చలించుననియు తన వీక్షణను తన వైపు ప్రత్యగాత్మ త్రిపుకొననిచో అనాత్మ జడమగునని నిశ్చయించుకొని తన యందే తాను స్థిరముగా నిలిచిన వాడును, మానసిక చలన నిశ్చలత్వములచే దుఃఖ సుఖములు కలిగినను వీనికంటె నిత్యసుఖస్వరూపి వేఱుగ నున్నదనియు, అదియే తన స్వరూపమని సమదృష్టిగల వ్యక్తియు, బ్రహ్మమగు తనయందే ప్రత్యగాత్మగా నుండినందున పితాపుత్రత్వస్థిరీకరణవలె స్వస్థుడై స్వాస్థ్యమున నుండు బ్రహ్మైక్య స్థితుడును,

ప్రియాప్రియాది ద్వంద్వరహిత మహావ్యక్తియు, మట్టిపెల్లవంటి స్థూలమును, జాతివంటి కారణశరీరమును, బంగారువంటి సూక్ష్మ శరీరమున త్రిగుణసామ్యవస్థచే సమదర్శియు, ఎట్టి విషమ ఘట్టములను లెక్కింపక గురుకీలునందే నిల్చు ధీరత్వయుక్తమంతుడును, ద్వంద్వాత్వతీతుడగుటచే నిందాస్తుతులు, మిత్రశత్రులు, మానావమానముల తగుల్కొనని చిత్తుండును, అజ్ఞానదశలో పరిపాలించుచున్న యహంకారుడే లేనందున సర్వ గర్వ రహితుండును, నిట్టి మహాత్ముడే గుణాతీతుడు.

శ్లో॥ మాం చ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే

స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే । 26

మామ్, చ, యః, అవ్యభిచారేణ, భక్తియోగేన, సేవతే,

సః, గుణాన్, సమతీత్య, ఏతాన్, బ్రహ్మభూయాయ, కల్పతే.

టీ॥ యః = ఎవఁడు, అవ్యభిచారేణ = ఇంకొక స్వరూపముపైబోనట్టి, యోగేన = యోగముచేత, మాం = నన్ను. సేవతే = సేవించుచున్నాడో, సః = వాడు, ఏతాన్ = ఈ, గుణాన్ = గుణములను, సం + అతీత్య = లెస్సగా నతిక్రమించి, బ్రహ్మ భూయాయ = బ్రహ్మత్వమునకు, కల్పతే = సమర్పణగుచున్నాడు.

తా॥ ఎవడు నన్నుదప్ప మఱియొక దానిని జూడక నిశ్చలమైన బ్రహ్మవ లోకన మనెడు యోగముచే బ్రహ్మస్వరూపుడనగు నన్ను సేవించుచున్నాడో, అతడు త్రిగుణాతీతుడయి బ్రహ్మమే తానగుటకు సమర్పణగుచున్నాడు.

వి॥ గురుకీలులో నున్నట్లుండి ఏమటుపాటుచే నిగామఱచి యనాత్మలో మునిగినచో నది వ్యభిచార దోషము. ఒక సిద్ధాంతములోనుండి, మరల స్థిరత్వములేక దానినుండి జాతి యింకొక సిద్ధాంతము నవలభించినచో నదియు వ్యభిచారదోషమే. బ్రహ్మమున లీనమయ్యెడు కీలులోనే శ్రద్ధగా నిలుచుచు, జాతిపోక దేవునిలో లీనమయ్యెడు యోగముచే బ్రహ్మమున

లీనమై బ్రహ్మమునే సేవించుచున్నాడో, ఆ మహావ్యక్తి ఈ త్రిగుణములను, త్రిగుణ సృష్టిని త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతినిదాటి బ్రహ్మాత్వము నొందుటకు సమర్థుడగుచున్నాడు.

**శ్లో॥ బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహం అమృతస్యాఽవ్యయస్య చ ।
శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాంతి కస్య చ ॥ 27**

(బ్రహ్మణః, హి, ప్రతిష్ఠా, అహమ్, అమృతస్య, అవ్యయస్య, చ,
శాశ్వతస్య, చ, ధర్మస్య, సుఖస్య, ఏకాంతి కస్య, చ.

టీ॥ అహం = నేను. అమృతస్య = అమృత స్వరూపమైన, అవ్యయస్య = నాశనములేని, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మముయొక్క, శాశ్వతస్య = శాశ్వత మయిన, ధర్మస్య = ధర్మమగు బ్రహ్మను సంధానమునకును, ఏకాంతికస్య = ఏకాంతము వలన గలుగునట్టి, సుఖస్య + చ = సుఖమునకును, ప్రతిష్ఠా + హి = కార్య నిర్వాహ సామర్థ్యము నగుచున్నాను గదా!

తా॥ అర్జునా! అమృత స్వరూపియై, నాశములేనిదై యున్న బ్రహ్మ ధర్మమునకును, ఏకాంతమువలన లభించునట్టి బ్రహ్మానందమునకును కార్యనిర్వాహ సామర్థ్యమును నేనగుచున్నాను.

వి॥ మనము సోఽహంభావములో నున్నను, లేకపోయినను హంస చరించుచునే యున్నది. మౌనముతో శ్వాసపై నిగాయుంచుటే బ్రహ్మ ధర్మము. ఇట్లు నిగామాత్రము వదలక పట్టుదలతో నున్నచో, క్రమక్రమముగా బ్రహ్మమును సమీపింపజేయు వాడను నేనే. అర్జునా! బ్రహ్మనుసంధానముచే బ్రహ్మమును సమీపించుకొలదియు ఏకాంత భక్తి కుదురుచున్నది. శ్వాసయు, సంకల్పములును నశించిన పిమ్మటగల స్థితియే యేకాంతము. ఇట్టి ఏకాంతమువలన సహజమైన బ్రహ్మానందము లభించును. ఇట్లు బ్రహ్మమును సమీపింపజేయు బ్రహ్మ ధర్మమునకును, బ్రహ్మానందము నొందుటకును నేనే కారకుడను, ఈ కార్యమును నిర్వహించునట్టి సామర్థ్యమగు శుద్ధ

సాత్విక మాయా సమన్వితేశ్వరుడనై, మహాకారణమున తురీయమునందు వర్తించు స్వరూపిని నేనే. నీ వేమియు ప్రయత్నింపవలసిన పనిలేదు. బ్రహ్మ ధర్మమును నెఱవేర్చువాడను నేనే.

శ్వాసపై మనసు నుంచినచో సోఽహం. శ్వాసద్వారా గుర్తించిన ప్రత్యగాత్మపై మనసు నుంచినచో తత్త్వమసి. ప్రత్యగాత్మపై నిగాయుంచు ఖండదృష్టి నుండి సర్వవ్యాపక బ్రహ్మముపై నిగాయుంచు నఖండ దృష్టి అహం బ్రహ్మాస్మి. అనాత్మనుగూడ బ్రహ్మముగానే గమనించు దృష్టి “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ”. ఈ నిగాలే బ్రహ్మ ధర్మములు. ఇవన్నియు నొకే బ్రహ్మమును చేర్చు సోపానపరంపరలు ఒకటి వెనుక నొకటిగ సిద్ధియగును. మన పరిపక్వ స్థితినిబట్టి ఏ సోపానమునందైనను స్థిరముగా నిల్చినచో దేవుడే తనలో నైక్యము చేసికొనును. నిగాలో శ్రద్ధగా నుండుటే మన పని. నెఱవేర్చువాడు దేవుడే. అమృత స్వరూపియు, శాశ్వతమైనదియునైన బ్రహ్మధర్మమిదియే. అనాత్మస్పర్శ బొత్తిగాలేని ఏకాంతమగు కైవల్య సుఖమును కలిగించు కార్యనిర్వాహ సామర్థ్యమును ప్రత్యగాత్మయే యగును.

ఇతి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మ విద్యాయాం,
యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే గుణత్రయ
విభాగయోగోనామ చతుర్థశోఽధ్యాయః.

ఇది బ్రహ్మశ్రీ జగద్గురు వేదాంతం లక్ష్మణాచార్యులచే రచింపబడిన
టీకా తాత్పర్య విశేషార్థముగల స్వారాజ్య భగవద్గీత యందలి
పదునాల్గవ అధ్యాయము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః.

